

VOJENSKÉ ROZHLEDY

ROČNÍK XIV.

ČÍSLO 2.

ÚNOR 1933

ČÁST VŠEOBECNÁ

Redaktoři: Plukovník gšt. Jiří Birula a podplukovník gšt. František Pohunek.

Kapitán František Martínek:

Rozpory v líčeních bitvy u Lützenu.

Povšiml jsem si a zároveň jsem byl s několika stran upozorněn na článek pplk. gšt. Miroslava Petříka o bitvě u Lützenu, uveřejněný v posledním dvojčísle loňského ročníku V. R. Upozornění dalo se především z té příčiny, že Petříkovo líčení se jak v základě, tak i v podrobnostech docela liší od textu mé přednášky, kterou jsem měl na toto thema dne 7. prosince ve VÚV. Poněvadž řečená přednáška vychází právě v těchto dnech tiskem v „Rozpravách Kruhu pro studium čsl. dějin válečných“, omezím se zde jen na krátký nástin, v čem záleží hlavní rozpory mezi líčením Petříkovým a mým a jak vznikly.

Věc je vlastně velmi prostá. Málokteré období evropských dějin těšilo se v posledních desetiletích té pozornosti badatelů-historiků u nás i za hranicemi, jako třicetiletá válka: každým rokem bylo tu shromážděno množství nových poznatků, jež je možno konfrontovati s dřívějšími tvrzeními a kterými lze opravit rozličná zastaralá mínění a zvrátiti mylné názory a dedukce. Především je ovšem potřebí pečlivě zvážiti spolehlivost těch kterých pramenů a ve sporných případech shledati více dobrých svědectví pro to neb ono tvrzení. O pramenech k historii bitvy u Lützenu zmínil jsem se krátce i ve své přednášce. Použil jsem k ní literatury nejnovější: již letmým pohledem na náčrty a na slovní doprovod pplk. Petříka jsem se však přesvědčil, že autor použil výhradně výkladů starých, i v hlavní osnově i v mnohých detailech již dávno — tedy ne v poslední době — vyvrácených. Jeho líčení spočívá, ať již přímo anebo nepřímo, zejména na údajích kroniky Galeazza Gualda Priorata („Historia delle guerre di Ferdinando II. e Ferdinando III...“ kniha 4., vydání v Benátkách r. 1642), která v této části operuje s omyly často velmi hrubými, třebaže Gualdo je dějepiscem soudobým, který sám sloužil ve Valdštejnově armádě a ukončil zmíněnou kroniku roku 1640, tedy za 8 let po bitvě u Lützenu. Některé věty Petříkova článku zdají se nasvědčovati tomu, že jako pramenu bylo zčásti užito i „Theatra Europae“, jehož vyličení bitvy má za podklad především t. zv. relaci z r. 1633 a pak „Inventarium Sueciae“: i tyto zdroje obsahují řadu nesprávností. Nevím ovšem, po-

Pozn. red. Pro onemocnění utorovo bude „Vzpomínka na † gen. Cervinku“ uveřejněna ve 3. čísle V. R.

užil-li pplk. Petřík této literatury přímo anebo v jiném zpracování; omyly Gualdovy se vloudily do přechetných německých populárních kronik, vojenských učebnic a příruček a opakovaly se v rozličných variacích až do nedávné doby. Pokud jde o náčrty, má plán nástupu k bitvě (Petříkův náčrt čís. 2.) za základ Merianovu rytinu, jak ji otiskuje „Theatr. Europ.“, jež nám sice poskytuje dobrý obraz stanovišť švédských, ale docela chybně reprodukuje rozložení císařských pluků. Merian (a vedle něho i jiní rytci, jako Hulsius, Weishun atd.) použil totiž pro svou rytinu kresby Jana Jakuba Gablera z Lipska, který byl sice dobře informován o posicích Švédů, avšak stanovišť valdštejnských oddílů neznal: když je do svého plánu zakresloval, znázornil úplně chybně císařskou pěchotu v masivních, těžkých terciích s jezdeckými křídly na obou stranách, zrovna tak jako byl minulého roku (1631) zakreslil pěchotu Tillyho ve svém plánu bitvy u Breitenfeldu.

Nyní se pokud možno stručně dotknu jednotlivých omylů a nedopatření Petříkova článku.

1. Bitva u Lützeny nebyla druhou srážkou císařské armády se Švédy (před tím: Pomořany, Breitenfeld, boje na Mohanu a na Rýně, ležení u Norimberka.) a prvním utkáním Gustava Adolfa s Valdštejnem (švédský útok na Alte Veste v létě 1632). Autor užívá nevhodného termínu „rakouský“ generalissimus místo „císařský“.

2. O nevýhodnosti španělské bitevní taktiky rozhodla vlastně již bitva u Breitenfeldu. Valdštejn neměl však dosti času, aby během celého roku provedl zamýšlené reformy, kterých použil u Lützeny jen zčásti. Nelze dobře říci, že Gustav Adolf a Valdštejn se nedovedli odpoutati od tradice a předsudků své doby; naopak, oba si bedlivě všímali nových válečných poznatků a zkušeností. Autor si ostatně sám odporuje, neboť na konci svého článku praví, že u Lützeny „jeví se pokrok ve spolupráci zbraní a v použití záloh“.

3. Jezdecké pluky se nedělily na švadrony; organizačně se dělily na kompanie anebo na kornety. Švadrona byla jednotkou bitevní, a to velmi různě chápanou a různě užívanou: někdy znamenala jen menší skupinu, na př. o 15 mužích do délky a 4 mužích do hloubky, zpravidla však to byl celý silný pluk anebo i 2—3 slabé pluky pohromadě.

4. Když byl Gustav Adolf v Naumburku, věděl již určitě, že se saský kurfiřt k císaři nepřidá. Dokud si byl jist, že Valdštejn je spojen s Pappenheimem, nechtěl silnějšího protivníka napadnouti. Arnim nebyl se 16.000 muži v Torgavě: jeho armáda byla ve Slezsku a jen Arnim sám přijel na krátký čas do Drážďan ke kurfiřtovi na porady. Brunšvicko-saský sbor nepřišel s východního břehu labského, nýbrž z Brunšvicka, kde vévoda Jiří prováděl blokádu Wolfenbüttelu a dorazil k Torgavě přes Aschersleben a Aken.

5. Valdštejn neměl ani tušení, že Gustav Adolf opustil ležení u Naumburka. Císařský sbor — nebyli to jen Charváti — jenž mezi Rippachem a Weissenfelsem narazil na Švédy, nevedl Isolani (již od jara byl velitelem veškerého lehkého, t. zv. charvátského jezdeckta), nýbrž hrabě Rudolf Colloredo. Teprve v poslední chvíli, když byl zvěděl o náhlém postupu Švédů k Lützeny, volal Valdštejn naléhavě Pappenheima o pomoc.¹⁾

¹⁾ Větu z Valdštejnova dopisu Pappenheimovi: „...auf dass Er morgen fru bey uns sich befündet...“ sluší zčeštit slovy „aby byl časně zrána u nás“ a ne „aby byl zítra u mne“, jak to činí Petřík. Valdštejn v největší tísní počítal s každou hodinou.

Švédský valný sbor utábořil se sice na východ od Weissenfelsu, ale již daleko za Rippachem. Valdštejnovi nechyběl jen sbor Pappenheimův, nýbrž i jiné pluky, které se mezitím od něho též oddělily.

6. Počty obou armád jsou udány číslicemi příliš vysokými. Při nástupu bylo švédů více než císařských a ne naopak. Šíře se o tom zmiňují v řečené přednášce.

7. Z 18 německých jezdeckých pluků švédského krále jmenuje autor zvlášť pluky Rölingerův a Oehmův, jichž vůbec nebylo. Obristlejtnant Rölinger byl jen velitelem pluku Golsteinova, uvedeného ve výpočtu již dříve, Oehm pak vedl záložní švadronu, složenou z mužstva různých pluků. Místo těchto dvou a dalších nejmenovaných pěti pluků sluší uvést pluky: livonský (Tiesenhausenův), Karbergův, Löwensteinův, Stenboc-kův, Uslarův, Beckermannův a kombinovaný hesský.

8. Ze 4 pěších brigád švédského druhého sledu, jimž velel gen. Knipp-hausen, jsou správně uvedeny jen brigáda Thurnova a Mitzlafova. Ostatní dvě brigády vedli generálmajor Bosen a sám Knipphausen. Rossow byl velitelem toliko jednoho pluku v Mitzlafově brigádě a Fridrich z Ger-štorfu velel mušketýrům v prvním sledu levého křídla.

9. Gualdo Priorato vypočítal ve valdštejnské armádě některé pluky a velitele, o nichž je bezpečně prokázáno, že u Lützenu nebyli a naproti tomu opomíjí pluky, o nichž se ví s jistotou, že se bitvy zúčastnily. Z pě-ších pluků, uvedených v Petříkově článku nemohly mít na bitvě podílu pluky, Montecucolli, Savelli, Gallas, Max Valdštejn, Goëss (zkomoleně Gey-sa), Fugger a purkrabího z Donína (Dohna).²⁾ Pluk Chiesa byl již ode-vzdán obristu Kehrausovi, pluk Holkův Janu Gottfriedu Breunerovi. Na-proti tomu bojovaly u Lützenu určitě tyto pěší pluky, autorem nejme-nované: Badenský, Pallant, Pallant-Moriamez, tři Breunerů (Jana Filipa, Jana Gottfrieda a Filipa Fridricha), jakož i ligistické pluky Comargo, Reuschenberg (zkomoleně Reichenberg, v článku uvedený omylem mezi pluky dragounskými) a část pluku Reinachova. V poledne došly na bo-jišť pěší pluky Thunův, Mansfeldův a půl pluku Trčkova. Teprve pozdě v noci přibýly z Halle pappenheimské pěší pluky Goltzův, Gil de Haesův, druhá část pluku Reinachova a snad i jiné.

10. I jezdecké pluky jsou uvedeny v článku nesprávně. K boji na-stoupily kyrysnické pluky Piccolomini, Strozzi, Toscana (neboli florent-ský, dřívější Götzův), Desfours, Trčka, Holk a Lohe, pak arkebuzířské pluky Loyers, Košecký (Goschütz), Hagen, Fontinelli, Drost (čili War-tenberg), Westphalen, Colloredo a snad i malé části pluků Coronini a Gonzaga.³⁾

11. Z dragounských pluků, jmenovaných v Petříkově článku, nebo-joval u Lützenu ani jediný. Jeroným Colloredo měl jen arkebuzíře, Sparr kyrysníky, Reuschenberg pěšáky. Schaumburg měl jednak kyrysníky (v Breisgavsku), jednak pěší pluk, jenž byl i s kyrysníky „Officutzový-mi“ u Marradase ve Slezsku. Vůbec bylo u Lützenu dragounů jen málo:

²⁾ Z těchto pluků byl pluk Savelli již rozpuštěn, Montecuccoli v Pasovsku. Gallas a Max Valdštejn v Čechách, Goëss v Alsasku, Fugger na Mohanu a Donínův v Míšni.

³⁾ Kyrysnický pluk Morzinův (zkomoleně Marcini) byl v armádě Gallasově. Německé jméno Cronberg (Kronenberg) je toliko obměnou vlášského Coronini.

s určitostí lze mluvit s počátku jen o dragounech Trčkových (5 komp.) a teprve později o Pappenheimových (4 komp.) a Merodových (3 komp.).

12. Z charvátských pluků bylo u Lützenu s počátku jen po několika kompaniích od pluků Isolani, Beygott, Corpes a Révay. Pluk Losyho byl ve Slezsku: sám obrist Petr Losy nemohl u Lützenu velet, ježto byl ze Slezska povolán do Vídně.⁴⁾

13. Je možné, že u Lützenu bylo něco málo lehkého jezdeckta polského, ale není známo, pod čím velením.⁵⁾ Polský kontingent 6000 mužů, jimž veleli Minor, Morski, Wierucki, Czarniecki a Szczodrowski byl vlastně najat až po bitvě. Čech Jan Karel Příchovský z Příchovic (nikoliv Polák Przychowski) ležel se svými Poláky v té době v hrabství kladském.

14. Pappenheim přivedl do bitvy kyrysnické pluky Sparrův a Bredův a arkebuzířské pluky Bönninghausenův, Lamboyův a Winkelhausenův (slabý); dále dragouny Merodovy a své vlastní, konečně Charváty Batt-hányiho, Orossyho a snad i Dornbergovy. Pozdě přijely a do bitvy již nezasáhly kyrysnický pluk Hatzfeldův a arkebuzířský pluk Leutersheimův.

15. Levé křídlo císařské nesahalo až k vorové struze (Flossgrabenu), poněvadž Valdštejn neměl dostatek mužstva.⁶⁾

16. Král vedl toliko první sled pravého křídla švédského; druhému sledu velel Zorn z Bulachu. Fridrich Stenboeck vedl jen pluk smalandský. Na levém křídle vedl Bernard Výmarský toliko první sled, kdežto druhému sledu stál v čele kníže Arnošt Anhaltský.

17. Údaje o velitelích císařské armády jsou rovněž nesprávné. Pravé křídlo císařských vedl s počátku sám Valdštejn, později gen. Rudolf Coloredo. I středu velel krátký čas sám vévoda Frýdlantský, před ním pravděpodobně feldzeugmeister Jan Filip Breuner. Levému křídlu stál v čele nejdříve Holk — maje k ruce Götze — později Pappenheim. Götz (toliko obrist, nikoliv generálvachmistr, kterým byl jmenován až později), nemohl velet pravému křídlu, jelikož jest o něm známo, že kladl na levém křídle nepříteli vydatný odpor až do příchodu Pappenheimova, který pak převzal velení. Obrist Hanuš Oldřich šafgoč (též tu a tam zvaný Officutz,⁷⁾ ležel v té době i se svými kyrysníky u Vratislavě ve Slezsku a nemohl býti u Lützenu velitelem pěchoty; ostatně po celý život sloužil jen u jezdeckta. Nebyl v té době generálem, nýbrž jen obristem, zrovna jako Holk nebyl dosud maršálem; oba byli povýšeni až po bitvě. Není jisté, že Haraucourt by byl býval ve srážce u Lützenu. Též jména velitelů dělostřelectva nejsou známa. Je možné, že jedné baterii velel obrist Feidt,

4) Domněnka, že obrist Losy byl u Lützenu, vznikla asi nesprávným čtením postscriptu památného posledního dopisu Valdštejnova Pappenheimovi. Místo „Er ist schon an dem pas, wo gestern der lose Weg gewest ist“ čtlo se: „... wo gestern der Losy weg gewest ist“.

5) Snad jim veleli Václav Čabelický ze Soutic a obristlejtant Götz, některý z příbuzných pozdějšího maršála: oba byli v této době veliteli Poláků a Götzovo jméno je uvedeno i v seznamu padlých u Lützenu.

6) V spolehlivé zprávě Diodatiho praví se doslovně: „S. A. (Valdštejn) dispose la sua in questa forma lasciando poco lontano à man destra col corno dritto 3 mulini a vento, e per fronte Luzen, distese il corno sinistro per la campagna...“

7) Tato přezdívka vznikla spřežením latinského slova ovis = Schaf a přípony gutch, cutz, místo gotsch.

ale není myslitelné, že by druhá baterie byla svěřena princí Matyáši Medicejskému, v té době nezkušenému 19letému mladíkovi, jenž se stal nedávno majetníkem dřívějšího kyrysnického pluku Götzova a bitvy se zúčastnil v generalissimově suitě spolu s jeho švakry Trčkou, Harrachem a s jinými hodnostáři. Jak by se dostal tento ctižádostivý synovec císaře Ferdinanda II. k dělostřelectvu, o němž autor na jiném místě správně podotýká, že bylo vlastně cechem vojensky neorganizovaným?

18. Valdštejn sešikoval pěchotu docela jinak, než jak je to znázorněno na Merianově rytině a popsáno v Petříkové článku. Přizpůsobil se již u Lützenu holandsko-švédskému způsobu a rozestavil své pěší pluky ve 3 sledech, vždy do hloubky toliko 10 mužů. I tak byla císařská pěchota těžkopádnější než protestantská, přece však jen nebyla tak nehybná jako mohutné tercie po starém způsobu španělském. Podrobně jsem toto rozložení vylíčil v své přednášce.

19. Nejen jména pluků, jejich druhy a rozestavení, ale i počty jezdeckých kornet a pěších rot jsou zcela libovolné, nepřesné. Děd měl Valdštejn k dispozici 21 kusů ve 3 bateriích, z toho jednu (9 kusů) na pravém křídle u mlýnů, druhé dvě (celkem 12 kusů) v centru před pěchotou, tedy v opačném poměru, než jak udává pplk. Petřík.

20. Vylíčení průběhu bitvy se zakládá rovněž na starém výkladu. Především není pravda, že král Gustav Adolf padl ještě před příchodem Pappenheimovým. Naopak, teprve když Pappenheim svým příchodem zachránil kritickou situaci císařských na východním křídle, bylo možné odraziti nový prudký nápor Švédů, při němž král zahynul. Císařská pěchota nebyla při prvním útoku — před 13. hodinou — rozbita, naopak, Švédy odrazila. Boj o císařskou baterii děl (u mlýnů, nikoliv v centru!) nastal mnohem později. Ligistickému generálu Reinachovi a Schaumburgovi nemohl Valdštejn udíleti rozkazů, poněvadž v bitvě nebyli. Hanibal Schaumburg stál v horním Slezsku a Jan Jindřich Reinach (rozdílná osoba od Julia Diodatiho, generálního kvartýrmajstra!) přivedl Pappenheimovu pěchotu pozdě večer po bitvě a teprve potom měl poradu s Valdštejnem: sám byl obristem pěšáků a neměl nijakých kyrysníků, kteří by spolu s domnělými kyrysníky (zde již ne dragouny) Schaumburgovými mohli zahnat švédské jezdeckto na východním křídle, jak se o tom mluví v článku. Pěší brigády z Knipphausena sledu přišly na pomoc prvnímu sledu švédských pěšáků z podnětu Bernarda Výmarského a nikoliv králova, které v té době byl již delší dobu mrtev. Štenbock byl zraněn a odnešen s bojiště ještě před skonem královým. Bernard Výmarský nemohl svěřiti velení nad pravým křídlem švédské armády Gustavu Hornovi, poněvadž tento maršál (ostatně služebně starší než Bernard) byl se svým oddílem daleko na Rýně a pak ve Švábsku. Buď si Bernard ponechal toto velení sám, anebo je svěřil Anhaltovi. V tomto čase nedojel Pappenheim, neboť byl již dlouho před tím smrtelně zraněn. Je zcela nesprávné tvrzení, že Pappenheim útočil na západní, t. j. levé křídlo švédské. O panice, vzniklé na císařském východním křídle po Pappenheimově pádu, není v článku nejmenší zmínky.

21. Číslice ztrát (9000 mužů) je odhadnuta příliš vysoko, skoro o plnou třetinu.

22. Není správná domněnka, že bitva u Lützenu náleží svými rozměry k největším srážkám třicetileté války. Naopak, Delbrück právem zdůrazňuje, že byla vybojována jen malými počty mužstva.

23. Pokud jde o autorovu konečnou dedukci, dotkl jsem se bodů a) a b) již v této replice. Závěr sub c): „Potvrzuje se, že trpná obrana nevede k vítězství“ je sám o sobě správný, avšak není místný, poněvadž Valdštejnovi zbývala toliko defensiva a tu provedl způsobem vzorným.⁸⁾

Major gšt. František Papoušek:

Rakouský „Führung und Gefecht der verbundenen Waffen“. (F. u. G.) Díl XI. — Boj. (Pokračování.)

(Pokračování.)

III.

Boj v hustě pokrytém (nepřehledném) terénu.

Tato stať probírá nejdříve všeobecně platné zásady pro boj v nepřehledném terénu a pak zásady platné pro boj v lese a v osadách, jež předpis zahrnuje též do pojmu „nepřehledný terén“.

Všeobecná část obsahuje krátkou charakteristiku nepřehledného terénu a jeho vliv na bojové operace. — Viditelnost, pohyb, pozemní a vzdušný průzkum, zajištění a spojení, jakož i velení a řízení boje jsou velmi ztíženy.

Průzkum, zajištění a spojení vyžadují podle okolností značných sil, ačkoliv i pak průzkum dává velmi skrovné zprávy.

Tíže průzkumu, zajištění a spojení spočívá na pěchotě. Včasné zajetí několika nepřátel je velmi důležité.

Silnice a cesty nabývají zvláštního významu; pohyb mimo ně znamená ztrátu času. Přesné určení a stálá kontrola směru pohybu jsou nutné. Třeba se snažiti vzay provést předem průzkum terénu, zvláště pak cest.

Nepřehledný a hustě pokrytý terén usnadňuje skrytí jednotek, klamání nepřítele, jeho překvapení a způsobení paniky.

Plán manévru musí býti jednoduchý a často bude musit býti stanoven, aniž velitel měl dostatečné zprávy o situaci nepřítele. Proto musí býti podřízeni velitelé ihned obeznámeni s úmysly velitele.

Součinnost se sousedními jednotkami a spolupráce zbraní jest obtížná. Spojení mezi pěchotou a dělostřelectvem, jakož i zajišťovací opatření proti možným překvapením nabývají obzvláštní důležitosti. Pro pozorování nutno upravit vysoko položená místa a včas rozvinouti pozorovací orgány dělostřelecké. Spolupráce zbraní zpravidla vyžaduje podřízení části dělostřelectva přímo velitelům pěchoty.

⁸⁾ Kromě literatury uvedené v své přednášce použil jsem těchto děl: Delbrück „Geschichte der Kriegskunst“, Srbík „Zur Schlacht v. Lützen u. zu Gustav Adolfs Tod“ (MIOG 1926), Hallwich „Briefe und Akten zur Gesch. Wallensteins“, Wrede „Geschichte der k. u. k. Wehrmacht“, Krebs „Hans Ulrich Frh. v. Schaffgotsch“, Decken „Hzg Georg v. Braunschweig u. Lüneb.“, Hess „G. H. Graf zu Pappenheim“, Alten „Handbuch für Herr u. Flotte“ a „Allgem. deutsche Biographie“.